

Jó b két arca.

(Ótestamentumi teológiai tanulmány.)

Vendég érkezett egyszer egy híres teológiai doktorhoz. Amint bemutatkozott, hogy Dr. X. Y vagyok, megütötte a házigazda kis fiacskájának a fülét a doktori cím s odafordulva édesanyjához félhangosan azt kérdezte: „Anyu ez a doktor olyan-e, aki azt csinálja, hogy az emberek jobban érezzék magukat, vagy csak olyan doktor, mint apu?”

Ebben a jellemző kis tréfában sok és mély igazság rejtőzik, amit érdemes megszívlelni. Távol áll tőlem még a gondolata is annak, hogy életelvül azt fogadjam el, hogy annak van igaza, aki az életben legtöbb sikert ért el. Mégis tagadhatatlan, hogy egy vallásnak, egyháznak, sőt hajlandó vagyok e kérdés igazát a legszűkebb körre is vonatkoztatni, egy pap munkájának a sikere attól függ, hogy mennyiben járul hozzá ahhoz, hogy a befolyása alatt levők, szelleme, működése, tanítása folytán „jobban érezzék” magukat a szó nemesebb és teljes értelmében.

Valami ilyen felszabadító, megnyugtató élmény, életelv adása nélkül lehet az illető egyház ceremóniák, székesegyházak, könyvtárak birtokosa; a pap világi és egyházi méltóságok viselője, díszdoktoros, tudós tekintély, de nem lehet a lélek igazi pásztora.

Ez a hiány kevésbé vehető észre színes liturgiával dolgozó egyházak körében, mert ott sok minden önmagáért is beszél, azonban feltétlenül nyomasztólag nehezedik a magunkéhoz hasonló protestáns egyházak életmegnyilvánulására. Ha magunk vonakodunk észrevenni ezt az igazságot; észreveszik a reszketősek, a nazarénusok, az adventisták, baptisták, akik készségesen színesítik azt, amit mi túlegyszerűsítünk.

Ósi Andrásról írja egyháztörténelmünk, hogy fiai elvesz-

tésén addig búslakodott, addig olvasta a Bibliát, míg bánatában „feltalálta a szombatos vallást.”

Igen érdekes meglátása Kovács Imrének a „Néma forradalom” című munka szerzőjének, hogy a nép, amelyik ezen a világon kisemmizve érzi magát, reménye a társadalmi érvényesülésre, vagyonszerzésre nem lehet; néma rajongással a szekták karjaiba veti magát. Így keletkeztek a Nagy-Alföld nincstelenjei között egész nagy szektás közösségek, amelyek mind az andalító mákonyt, úgy szívják magukba e tanítások csillogó biztatásait.

E néhány, az életből vett példát minden filozófiai elmélet mellőzésével annak bizonyítására hoztam fel, hogy a jó és a rossz kérdése s főként annak személyi élményként való megtapasztalása az az erő, ami az Istennel szemben való közömböségből a legtöbb embert kilendíti. Mindennapos tapasztalat életünkben, hogy marcona, kemény; cinikus, istentagadó emberek is hirtelen csapás, vagy élet szenvedés esetén Isten nevét emlegetik, néha káromkodó, néha imádságos hangulatban, de mindig a Tőle való függés érzetében.

Saját, egyéni életemben is akkor kezdtem e kérdések mélyebb összefüggésével foglalkozni, amikor megtanultam a bibliai igazságot, hogy sokszor „nevetés közben is fáj az ember szíve.”

A jó és rossz ezzel kapcsolatban a szenvedés kérdése, csak a hívő ember számára probléma. „Si est Deus unde malus?” mondja az ősi latin kérdés. Minden vallásnak, minden filozófiának egyik sarkalatos próbaköve az, hogy milyen feleletet ad erre a kérdésre? Jelen soraimban az Ótestamentum fejlődési menetén próbálom nagyon vázlatosan végigkísérni az idevonatkozó elgondolásokat, hogy aztán egyik legtipikusabb kifejlődési állomásán a Jób könyvében elemezzük kissé behatóbban, bár szintén csak vázlatosan, amennyire egy ilyen dolgozat keretei megengedik.

Az Ótestamentum vezető erkölcsi elve a próféták előtt a *talio törvénye*. Szemet szemért, fogat fogért, kéket kékért a jelszava. Kereszténynek nevezett korunkban szeretjük azt hinni, hogy a jézusi életelvek alapján régi túlhaladott álláspont a talio elve. Bizonyos vonatkozásokban tényleg vesztett érvényességéből, de akár a magán, akár az államok közti életet fi-

gyeljük, a korcsmai bicskázódásokból keletkezett pereket s azokat a bizonyos éjszakai megtorló támadásokat mind ez a szellem élteti. Sőt némelykor mintha a tálío elvét megelőző felfogás is felrémlene, amelyet így ír le a Genesis 4. r. 1.—9 verse; „Embert ölök egy vágásért, gyermeket egy horzsolásért.”

A tálío erkölcsi elve vallási síkon körülbelül abban nyert megtestesülést, hogy az egy, vagy a leghatalmasabb Istennek bemutatott áldozat ellenében az kiárasztja javait az áldozóra. Meghatározott számú és jellegű áldozat, vagy mondjuk jócselekedet után, ugyanannyi jó várható Istentől. Így jött létre rendre az Ótestamentumban a szövetség gondolata, melynek múltakra, ne irigykedjél a gonosztevőkre, mert hirtelen kivá-

Azok számára, akik ebben az elméletben kétségeskedtek biztatásul szolgált a 37. Zsoltár. „Ne bosszankodjál az elvetemültre, ne irigykedjél a gonosztevőkre, mert hirtelen levágnak, mint a fű s mint a gyenge növény elfonnyadnak.”

„Bízzál az Úrban és jót cselekedjél, hűségben élj. Gyönyörködjél az Úrban és megadja neked szíved kéréseit.

Csillapodjál le az Úrban és várjad Őt; ne bosszankodjál arra, akinek az útja szerencsés, se arra, aki álnok tanácsokat követ.

Mert az elvetemültek kivágattatnak, de akik az Urat várják, öröklik a földet.”

Mindez általánosságban igaz. A társadalomformáló erkölcsi erők alapvető természete szerint az igazság, a becsület az, amivel az ember embertársai megbecsülését kivívhatja s a társadalmi életben előbbre juthat. Ma is nagyobbára ezek az elvek a keresztény társadalom jóranevelő érvei.

Mégis nem kell-e sokszor feltennünk Jeremiással a kérdést: „Miért szerencsés az istentelenek útja s miért vannak mindnyájan békeességben a hitetlenkedők?” Jer. 12.

Erre a lépten nyomon tapasztalható ellentmondásra próbál feleletet adni az a felfogás, amely szerint mégis csak az igazak fogják végül örökségül bírni a földet. „A gonoszok elvesznek és az úrnak ellensége, mint a liget ékessége elmulik, füstként mulik el.” 37. Zsolt. 35. 36.

„Láttam elhatalmasodni a gonoszt és szétterjeszkedni.

mint egy dús lombozatú vad fa, de elmúlt, íme nincsen, kerestem, de nem található.” 49. Zsolt. 3. v.

„Már, már meghanyatlottak lábaim s kis hijja, hogy lép-teim el nem iszamodtak, mert irigykedtem a kevélyekre, látván a gonoszok jó szerencséjét. 17. vers. Mígnem bemenék Isten szent helyébe s megértém azoknak sorsát. 27. vers. Mert íme, akik eltávoznak Tőled elvesznek, mind kiírtod azokat, akik elhajolnak Tőled, elvesznek. De én? Isten közelsége oly igen jó nekem.”

Eszerint bizonyos *elidegeníthetetlen lelki öröm* jut osztályrészül azoknak, akik Istenhez ragaszkodnak.

A fogság s a velejáró tengernyi szenvedés a rossz problémáját égetően időszerűvé tette. A keserű tapasztalatok nyomában kialakult lelki válságra két kép világít reá élesen. Egyik Ezekiel könyve 9 részének 9 versében; „Elhagyá az Úr a földet, az Úr nem lát”, mondja a nép. A másik érdekes kép Jeremiás 44. rész 16. 19. verseiben csillan fel. Jeremiás dorgálására így felelnek: „Abban a kérdésben, amit szólottál nekünk az Úr nevében; nem hallgatunk reád, hanem csak azt cselekszük, amit a szánkkal fogadtunk, hogy füstölő áldozatot viszünk az ég királynéjának és neki itallal áldozunk, miképen cselekedtek atyáink és fejedelmeink, mert akkor beteltünk kenyérrrel és jó dolgunk volt és semmi rosszat nem láttunk.”

Eszerint a rossz oka az, hogy az *egyik Isten gyenge, rosszindulatú*, a másik jobb.

Az *atyák vétkeiért való szenvedést* láthatjuk sok helyen a rossz okául feltüntetve. A Kir. 2. könyv 23, 24. részben különösen Manasseh király bűne van a rossz okául feltüntetve.

Ezekiel könyvének egy tekintélyes része e felfogás ellen küzd. „Mi dolog, hogy azt mondjátok az atyák ették meg az egrest, a fiak foga vásott meg bele.” Ő tehát e felfogással szemben az egyéni felelősséget hirdette. Jellemző Ezekielre, kit több ótest. tudós az Ótestamentum Kálvinjának nevez, hogy szerinte nem Isten jóságából kifolyólag igéri a helyzetállítást, hanem Isten „Szentséges nevéért.” 36. rész 22, 23, 24. v. „Nem ti érte-tek cselekszem, mondja az Úr Isten, tudtotokra legyen! Piruljatok és szegyenüljete meg útaitok miatt.”

Egészen új értelmet és tartalmat ad a szenvedésnek az a nagy próféta, akit általában Ézsaiásnak nevezünk. (Ézs. 40--

55.) Az általa alkotott új fogalom a Jahveh szolgája. (Ébed Jahveh). E sokat vitatott alaknak külön irodalma van ótestamenti szakkörökben. Különösen jellemző az utolsó vers. 52. r. 13-tól, 53. rész 12. versek.

Eszerint a jó nem bűneiért szenved, *szenvedéseinek oka egy magasabbrendű elhivatottságra, világmisszióra való előkészítés.* Más bűneiért szenved, hogy aztán így magára vonja a világ figyelmét, másoknak is a megtérésre eszközül lehessen. E felfogás szerint a rossz, a szenvedés a messiási előkészítésre elküldő jegy, a magasabbrendűség záloga.

Mi unitáriusok általában nem hiszünk a helyettes elégtel tanában, mely az Ó. T.-ban első sorban e helyekre épül. Mégis be kell látnunk, hogy sokszor fordul elé az életben az, hogy egy-egy hű hitves szenved hitvány élettársáért, a szülő gyermekéért, a nép vezetői gyengeségéért, vagy a vezető a nép közönyéért. Ez a szenvedés sokszor értelmetlennek látszik, de talán éppen az önként vállalt szenvedés az, ami nemzedékeket válthat meg a rossztól. Az orvost, ki tudományos kísérletei közben százazrek gyógyításáért testi épségét, egészségét veszélyezteti, a katona, ki hazája s övéi védelmében életét veszti, bizonyos mértékben másokért szenved; áldozatában erősítheti a tudat, hogy ha áldozata a közönséges gondolkozás szerint neki semmit sem ér; másoknak, talán éppen övéinek megváltást hoz. Az ártatlan kisgyermek ezrei, akik betegség, járvány, szociális igazságtalanságok miatt szenvednek, meglágyítják a nagyok szívét s jövőendő nemzedékek jobb életlehetőségének keresésére irányítják a közfigyelmet. A rossz kérdésének ez is egyik, nem éppen utolsó megoldása s nekünk unitáriusoknak sem árt a rossz kérdésének megoldására irányuló törekvéseinket e szemszögből revízió alá vennünk.

Ha megfigyeljük az eddig felsorolt megoldásokat, amelyek a jó és rossz kérdésének megfejtésére irányultak az Ótestamentumban, megfigyelhettük, hogy mindenik inkább nemzeti, mint egyéni szempontból vizsgálta a kérdést. A fogság alatti tapasztalatok, a perzsa, görög gondolkozással való megismerkedés szellemi hatására jött létre az úgynevezett Kochma, vagy bölcsesség irodalom, melynek kanonikus termékei a Példabeszédek, Prédikátor és a Jób könyve. Ezeknek egyik jellemző sajátosságuk, hogy nem a nemzet, hanem az egyén szempontjából

mérlegelik a kérdéseket. Másfelől pedig bizonyos szkepszis, kétely légkörében oldódnak meg bennük a felvetett kérdések.

Az az ismeretlen szerző, aki a Prédikátor könyvet írta, teljesen elveti a tálió elvét, *helyébe a fátum lépik uralomra*. Eszerint a jó és a rossz kérdésében nem az Isten és az ember kétoldalú szerződése s annak végrehajtása, ami a jó é s a rossz kérdését az ember számára szabályozza. Isten világhormányzásának alapelve a fátum.

Eszerint mindennek rendelt ideje vagyon, hogy ki, mikor, mit akarjon és tegyen. „Mint a halakat és madarakat a háló és a tőr, úgy keríti be az embereket a sors.” 9. r. 14. v. Eszerint „nem a gyorsaké a futás, nem az erőseké a viadal és nem a bölcséké a kenyér, és nem az okosaké a gazdagság és nem a tudósoké a kedvesség, hanem idő szerint és történetből lesznek mindenek.” 9. rész. 13. v.

Hogy nem lett teljesen fatálista, attól az őrzi meg, hogy nála a fátum nem áll Isten felett, hanem vele azonos. „Tudom, hogy, amit Isten cselekszik, az lesz mindörökké. Ahhoz nincs amit adni, abból nincs amit elvenni, és Isten ezt avégre műveli, hogy az ő orcáját rettegjék.” 3. r. 14. v.

Ezért minden emberi cselekedetet hiábavalónak ítél. „Mind den hiábavalóság! Micsoda haszna van az embernek minden ő munkájában? Egyik nemzetség elmegy, a másik eljön. A föld pedig mindörökké megmarad. I. 3. 4. Ami volt, ugyanaz, ami ezután is történik és semmi sincsen új a nap alatt.” I. 9.

Eszerint nincs miért örvendjünk a jónak, nincs miért gyöt-rődjünk a rosszért, elmulik ez is, az is.

Ez is megoldása a jó és rossz égető kérdésének. Vanuk óráink, amikor ennek a gondolatnak a lélekvesztőjébe menekül minden életerőnek a körülöttünk zajló élettengerről. Azonban, akinek nem tud ezen felül lendülni hite, életereje a megrázkód-tatások után; soha sem lehet az emberi közösség alkotó, tevé-keny tagja, soha sem lehet az apostol szerint Istennek munka-társa.

E vázlatosan ismertetett gondolatvonal görkéjével érünk el arra a pontra, hol Jób könyve írójának felfogását megérteni, értékelni s a benne foglalt fejlődést érzékelni tudjuk.

Jób könyvének központi problémája; miért szenved az igaz?

E kérdésre adott feleletében a szerző szintén a tálió elvét cáfolja mint a Prédikátor könyvének írója. Csakhogy míg a *Prédikátor a legsötétebb fatalizmus hinárjába jut a megoldással, Jób könyvének írója a legfenségesebb istenélményen keresztül új hit, új meglátások felé ragad.*

Az író, amint már említettem, teljes egészében a tálió elvét cáfolja, tehát azt, hogy az életben tapasztalt rossz a bűnös élet következménye. Ezért részletekre menően, úgyszólván a tudományos kísérlet gondjával ügyel arra, hogy érzékeltesse leírásában, hogy hőse „feddhetetlen, igaz, bűngyűlölő”, I. 1. aki pontosan áldozik nemcsak magáért, hanem még fiai esetleges rossz gondolatáért is.

Maga Isten kérdezi a Sátántól: „Láttad-e az én szolgámat, Jóbot? Bizony nincsen hozzá hasonló a földön. Feddhetetlen, igaz, istenfélő, bűngyűlölő.”

A beállítás szerint tehát egy abszolút jó emberről van szó, aki semmi esetre sem bűneiért szenved. A történetet mindnyájan ismerjük. Ezt az igazságos embert Isten fokozatosan próbára teszi. Egymásután jönnek a csapások, majd a felhívás: „Tagadd meg az Istent s halj meg.”

Erre jön a szállóigévé vált felelet: „Ha a jót elvettük Istentől, a rosszat ne vennők-e el?” Jób a csapásokban is megmarad istenfélőnek, igaznak; amikor a társadalom számkivetettjeként ül a hamurakáson, reménye már semmi sem lehet.

Igy Jóbnak általánosan ismert történetében két dolog nyer beigazolást: 1. *hogy a szenvedés nem Isten büntetése; 2. hogy Isten nem hagyja, aki benne bízik, Jóbnak is visszaadja mindent hűsége jutalmáért.*

Ez a történet tükrözi Jób egyik arcát, amelyet általánosságban ismerünk, tanítunk, prédikálunk. Pedig a történetnek ez a fele úgyszólván csak a Jób könyvének a két táblája, az I. II. rész s a 42. rész 7—12. versek. Tudományosan szólva egyik a prolog, másik az epilóg.

A könyv másik felében a 3—42. részekben egy egész más Jóbbal találkozunk. A barátokkal való vita során eltűnik szemünk elől a szelid, megadással tűrő pátriárka s egy vitázó, ellenkező, kételkedő lélek áll előttünk. Maga a vita az ő szimmetrikusan kimért, váltakozva visszatérő kérdéseivel a világirodalom egyik legnagyobb feszültségű drámai költeménye s együt-

tal remekműve. Jóbnak ezt az arcát, vagy helyesebben szólva: ezt a Jóbót kevesen ismerik s prédikálni sem nagyon szoktuk.

A barátok Jóbót általában a régi teológia szerint titkos bűnökkel vádolják s arra biztatják, térjen meg, vallja be bűneit s akkor minden rendbejön.

A vádak ismétlődésére, Jób egyre keserűbben, ingerültebben válaszol. Istent igazságtalansággal vádolja: „Mindegy ez azért mondom, elveszít Ő ártatlant és gonoszt. Ha ostorával hirtelen megöl, neveti a bűntelenek megpróbáltatását. A föld a gonosz kezébe adatik, aki az ő bírának arcát elfedezi. Nem így van?” (9. rész. 22, 24. versek).

„De ezeket elrejtetted a Te szívedben és tudom ezt tökélted el magadban. Ha vétkezem, mindjárt észreveszed rajtam és bűnöm elől nem mentesz fel engem. Ha Istentelen vagyok, jaj nekem; ha igaz vagyok sem emelem fel fejemet. Ha pedig felemelkednék az, mint az oroszlán kergetnél engemet s ismét csuda fájdalokat bocsátanál reám. Megújítanád a te bizonyosságaidat ellenem, megöregbítenéd a Te bizonyosságaidat rajtam, változó és állandó sereg volnál ellenem.”

Hiába igyekszik szabadulni. Isten miatt reménytelen minden kísérlete: „Ha hóvízzel mosakodom is meg, ha szappannal mosom is meg kezeimet, akkor is posványba merítenél engem és az én ruháim utálnának engem.” X. r. 30—31. v.

Szinte egy modern kommunista népszónok hangjára ismerünk a 24. részben: „Leölik az útról a szegényeket és a föld nyomorultjai együtt lappanganak. Ime mint a vadszamarak a sivatagba úgy mennek ki munkájukra élelmet keresni, a puszta ad nekik kenyeret fiaik számára. Meztelenül hálnak, testi ruha nélkül, még a hidegben sincs takarójuk. A hegyi zápor csurog le róluk s hajlékuk nem lévén, a sziklát ölelik. Elszakítják az emlőtől az árvát és a szegényen levőt zálogba viszik. Meztelenül járnak és ruha nélkül és éhesen vonszolják a kévét. Az ő kerítésük közt ütik az olajat és tapossák a kádakat, de szomszujhozna: A városból haldoklók rimázkodnak, a megsebzettek lelke kiált, de Isten nem törődik e méltatlansággal.”

A vitában körülbelül ezek a hangulatok jellemzik Jób felfogását. Ezekben a képekben, amelyekkel telve van a könyv III. résztől XXXVIII.-ig terjedő szakasza, az író mesterien festi Jóbban a kétely alatt vergődő ember megtestesítőjét, aki látja

e képek kínzó valóságát; feleletet vár Istentől, de hasztalan.

Végre, amikor a drámai feszültség teljessé lett, az Úr felel Jóbnak. Nem védi magatartását, hanem kérdéssel kezdi beszédét: „Ki az, aki elhomályosítja az örök rendet tudatlan beszéddel? Nosza övezd fel derekadat mint férfiú, én kérdezlek, te meg taníts engem.”

Isten e gúnyos felhívás után végigvezeti Jóbot az isteni feladatok hosszú során. Jób a világ kormányzását merte kritizálni. Aki pedig azt bírálja, előbb legyen tisztában azzal, mi a világ, lássa mi annak a szerkezete, összetétele?

Ezért Isten eléje tárja gyönyörű költői képekben a világ csodáit. Leírja a teremtés hatalmas, tervszerű munkáját, a viharosan hullámozó tengert, annak megfékezését, a halottak földjét, a sötétség, világosság honát, a vihar, jégeső forrását, a csillagok égi rendjét. Azután felmutatja az állatvilág csodáit. A vadállatok csak összegörnyednek, megszülik magzataikat, vajudásaiktól megszabadulnak, fiaik a legelőn felnőnek. 39. r.

Mindezek meghaladják Jób értelmét, hatalmát. Be kell látnia, hogy mily szűk körre terjed ki az ő gondolkozása, hiszen a felsorolásban szereplő csillogó képek mind élnek, mozognak, léteznek, az embertől függetlenül. Isten gondviselése szempontjából nemcsak egy ember, mint Jób, hanem maga az egész emberiség is csupán csak egy rész s nem is egészen biztos, hogy a legfontosabb rész.

Jób csendesebb perceiben elismerte nagy általánosságban az isteni gondviselést, de most e kemény lecke által meg kell ismernie azt részleteiben is. Nem elég arról csak elvontan gondolkozni. Meg kell azt ismernie működésében, feladatai sokféleségében s ha e lelki folyamata beindult, saját bajaira is kényeztető a magyarázat. *Bajai nagyságának legfőbb oka az, hogy túlságosan elmerült azoknak saját egyéni szempontjai szerint való szemlélésében.*

Isten arra kényszeríti e képekkel a csak önmaga bajai felett búsuló szenvedőt, hogy nézzen távolabb a világmindenségbe s akkor saját dolgait is helyesebb arányú elrendeződésben látja.

Az író génuszára vall, hogy nem ad feleletet Jób egyéni bajaira, szenvedéseire. Aki felett összezsáptak a bajok hullámai, annak az ő egyéni esetének magyarázata hiábavaló. Csak

egy út van a megmaradásra. Ha egyéni élete kicsiny sajkáját odaköti az Istenség hajójához, hogy új Irányt találjon. Ez az érzés, tapasztalat adja Jób ajkaira a vallomást: „Az én fülemnek hallásával hallottam felőled, most pedig szemeimmel láttalak Téged. Ezért hibáztatom magam s bánkodom a porban és hamuban.” 42. r. 5. 6. v. Jób megalázkodik, de nem a régi teológia, hanem az új istentapasztalás újjászüelő élményében.

Istennek látása, ami megszabadította problémájától. (V. ö. „boldogok, akiknek szívük tiszta, mert ők Istent meglátják.”)

Szenvedésének oka olyan titokzatos előtte, mint eddig volt, de tovább nem kínozza a titokzatosság. Látta Istent s fellelte nyugalmát. Ha mi Istent megtapasztaltuk, megéreztük, megértettük, akkor semmi más ismeret nem számít. Isten megérzésével kibeszélhetetlen békességet szerzünk magunknak. Isten végtelen erejének oltalmába ajánlva életünket, új szemszögből nézzük a világot. Nem tudunk tudományosan megformulázott feleletet adni az élet kérdéseire, de ha Istent megéreztük, bízhatunk benne.

Az írónak szándékos eljárása volt, hogy ne mondhasson feleletet Jób szenvedéseinek az okára. Az olyan hit, amelyik csak akkor bízna Istenben, amikor mindenben megértette, szegény vallást adni. A vallásnak éppen abban van a legnagyobb győzelme, hogy amikor minden külső ok arra irányul, hogy ne higgyünk benne, mi a saját belső megérzésünk, meglátásunk meleg áramára, nehéz körülményeink között reádöbbenünk az ő mindenek felett álló megtartó voltára.

Jób ezt a győzelmet szerzi meg önmaga s a világ felett.

Jóbnak általánosan ismert arca a próbáratételt sugározza felénk.

A másik, amelyet utóbb rajzoltam, egy fokkal haladt a fejlődésben. Lehet, hogy semmi spekulatív megoldását nem tudjuk megtalálni a jó és rossz kérdésének, mégis úgy ismerhetjük meg Istent, hogy diadalmasan viseljük a rosszat, a szenvedést, anélkül, hogy azt teljességben értenők a mindennapi lét okoskodásával. Valami olyanszerű tapasztalat ez, amelyet Schleiermacher így ír le; hogy a vallás lényege az Istentől való függés érzete. Ebben a meghatározásban nemcsak a függés objektív ténye jut kifejezésre, hanem az erről való szubjektív tudás ennek megérzésére, hogy megvan a függés s az embernek

erről tudomása van. Ez a kettő alkotja együtt a vallásnak a lényegét. Lehető legrövidebbre összefoglalva ezeket a megoldásokat találtam az Ótestamentumban a jó és rossz közötti viszonymegoldására vonatkozólag. Ezek közül legnagyobb szabásúnak a Jób könyve központi részében levő, általam legutoljára ismertetett felfogást látom.

Arra a kérdésre, hogy melyik most már az igazi, a teljes megoldás, azt felelhetem: egyik sem. Tökéletes, mindenkit egyaránt megnyugtató megoldása, mint az élet nagy, végső kérdéseinek, éppen úgy mint mindenkire egyformán jó ruha, vagy egyformán megfelelő diéta nincsen. Mégis már maga az a tény, hogy a jó és a rossz közötti viszony kérdése évezredek folyamán nemcsak számunkra vált égető kérdéssé, hanem a világ sok nagy gondolkozóját és nemes lelkét foglalkoztatta, már pusztán ebben az egy tényben is bizonyos megnyugvást találhatunk, amely fájdalmas elszigeteltségünkől kiemel bennünket. Másfelől e megoldásnak mindenike egy-egy fénysugár, mely létünk egy-egy sötét órájában új hitet deríthet bennünk. Ezért érdemes, építő, sőt gyönyörűséges velük foglalkozni. E szétágazó szálaknak egy központban való legtökéletesebb találkozását, a probléma feszültségének legtökéletesebb feloldódását az Újtestamentumban Pál apostol mondásában lelhetjük: *„Akik Istent szeretik, azoknak mindenek javukra szolgálnak”*. (Róm. 8. rész. 28. vers.) E diadalmas hitben látom a keresztény hit legépítőbb tanítását, mert amint a legnagyobb német misztikus Baron von Hügel mondja: *„A kereszténység legyőzte Görögország filozófiáját, Róma erejét s e győzelmet elsősorban annak a diadalmas hitnek köszönheti, amellyel az emberi szenvedés felett urrá tudott lenni.”* (Baron von Hügel: *Essays and Addresses on the Philosophie of Religion.*)

Kövári Jakab.

Az ősz „zsidó-keresztény” mozgalom megszűnése.

A kérdés, amelyre ez alkalommal feleletet kívánok adni, a következő: mint lehetséges az, hogy a kereszténység az eredeti zsidó környezetből kivált s az akkor ismert világ viszonylagosan kisszámú zsidó közössége helyett, az általuk pogánynak nevezett, rajtuk kívül álló népek körében talált talajra s fejlődött egyházzá?

A legközismertebb felelet erre a kérdésre az, hogy Pál apostol volt az az ember, aki a zsidóság szűk vallási kereteiből a kereszténységet kiemelte s a görög-római világ közkincsévé tette. Ezen állításhoz még egyes merészebb biblia-kutatók azt is hozzátesszik, hogy Pál apostol nélkül a kereszténység nem lett volna egyéb, mint egy kis zsidó szekta, melyről ma — talán — csak mint egy jelentéktelen zsidó vallási megmozdulásról lenne tudomásunk. Ha megvizsgáljuk az evangéliumokat és az apostolok cselekedeteiről írt könyvet, valamint Pál apostol leveleit, tényleg megállapíthatjuk azt, hogy (bár az evangéliumok feljegyzései szerint, a Jézusnak tulajdonított egyes tanítások alapján, lehet következtetni az általa indított vallási megújulás egyetemesnek tervezett jellegére) úgy Jézus, mint az apostolok (értve a Mátyással kiegészített tizenkettőt) eredetileg mind a zsidó élet talajába kívánták az új eszméket beoltani. Csak Pál apostol erélyes állásfoglalása és eredményes munkássága folytán járultak hozzá a „jeruzsálemi tanácskozás” alkalmával az apostolok ahhoz, hogy a pogányok is befogadtassanak az ige követői közé.

Eddig a pontig az okoskodás teljesen érthető. Köztudomású lett, hogy a zsidók és pogányok egyaránt lehetnek keresztények. A nehezebb kérdés, azonban, csak most következik: Miért nem maradt meg a kettős, vagyis a zsidó és pogány irányzat az új egyház keretében s miért vett fel oly rövid idő